

## ИДЕЙНОТО НАСЛЕДСТВО В НАЧАЛОТО

*(История, време и историческо време на Философски факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“)*

*Доц. г-р Евлоги Данков*

## THE IDEOLOGICAL HERITAGE AT THE BEGINNING

*(History, time and historical time of the Faculty of Philosophy in Veliko Turnovo)*

*Associate Prof. Dr. Evlogi Dankov*

**Abstract.** *In the paper is considered the history of philosophy and philosophers in Veliko Turnovo before the official foundation of our Faculty of Philosophy. Some their advantages are commented from the point of view of the present-day philosophy.*

**Key words:** *philosophy, University of Veliko Turnovo*

Философският факултет<sup>1</sup> към ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” е създаден преди 18 години.

Той се смята за продължител на Евтимиевата философско-книжовна школа (XIII – XV в.), основана през 1371 г. и изпитала силното влияние на исихазма и неоплатонизма. Именно тази школа осъществява православния ренесанс върху основата на който по-късно възниква философия на името.

Нека припомним, че за равнището на интереса към философско-светогадната култура през Второто българско царство (Трети Рим) свидетелствува и обстоятелството, че колоната с Омуртаговия надпис е била пренесена от град Плиска в църквата “Св. Четиридесет мъченици”. Този надпис изразява една метафизична ценностна ориентация. Той съдържа следната светогледна позиция: “Човек и добре да живее, умира и друг се ражда. Нека роденият по-късно,

като гледа този надпис, да си спомня за оногова, който го е направил.” Дори след падането на Второто българско царство, идейното духовно богатство продължава да влияе върху съседните балкански страни и Русия. С Търновската книжовна школа е свързана философската дейност на Константин Костенечки (1380–1435) – философ, дяк. Андрей, Григорий Цамблак (1365–1420), св. Киприян и др. В школата на Евтимий са застъпени актуални за Трети Рим научни направления и метафизични проблеми на философията и богословието, теорията на държавата и правото, общата история, омилетиката (църковна риторика), история на културата, литературната наука, граматиката, стилистиката, изкуствознанието, литературната и културната компаративистика, агиологията и не на последно място и Любомъдрието (философия).

Културният фон, върху който израства Университетът, е свързан и с философската дейност на такива възрожденски мислители като Л. Каравелов, д-р В. Хаджистоянов-Берон. Известно е, че за цялата история на България първият труд по **логика** е написан от В. Берон в Търново. Къщата му е била срещу Трапезица. Показателно е, че след освобождението на България от османско робство Търново се превръща във водещ център на изтъкнати български мислители. Тук през 1891 г. Д. Благоев и Н. Габровски провеждат социалистическата сбирка, на която се решава свикването на учредителния Бузлуджански конгрес. Тук са работили Н. Алексиев (който през 1901 г. става редовен доцент в СУ “Кл. Охридски”, А. Бънков, Н. Ирибаджаков и др. Тук работи и първата българка, защитила докторска дисертация по етика – Зоя Ставрева в Берн – Швейцария. Именно в контекста на тези традиции се осъществява философската дейност на едноименния факултет през изминалите 20 години<sup>2</sup>.

Най-общо може да се каже, че за изминалите години философските научни изследвания са твърде скромни, независимо от няколкостотинте научни публикации у нас и в чужбина. Но в някои направления все пак са налице успехи, които надхвърлят достигнатото в други вузове у нас. Тук е създадено и националното дружество по история на българската философска култура.

Началото на философската дейност във ВТУ “Кирил и Методий” е свързано с имената на П. Велчев, С. Василев, Н. Николов и

др. Още тогава първият идва като хоноруван преподавател по философия (1963–1965 г.). От това време са и неговите научни интереси в областта на диалектиката. П. Велчев анализира механизма на диалектичния преход от философските към нефилософските знания. Именно това направление и неговите по-късни контакти с колегиума по философия са стимул за намиране мястото на философията сред факултетските специалности във ВТУ “Кирил и Методий”. В частнонаучните открития според П. Велчев се реализира по един шифрован начин диалектиката на познавателния процес. Тя се проявява независимо от отсъствието на съзнателно изучаване и целенасочено използване на диалектичната методология<sup>3</sup>. Всъщност тук става дума за метафизика като естествена способност, която чрез висшите цели на разума и познанието от принципи се превръща във философска наука. Именно в този смисъл първият декан на философския факултет проф. Ради Радев отстояваше метафизиката.

Макар количественият критерий да не е решаващ, философската дейност във ВТУ “Кирил и Методий” още през 1988 г. намира израз в над 300 научни и научно-педагогически публикации у нас и в чужбина. Тя е отразявана и на страниците на чуждестранния печат.

В традиционен “контекст”, във връзка с потребностите на обучението в Университета, проблемите на диалектиката са изследвани от Ст. Василев (Каличков) и понякога предизвикват дискусия (Р. Стъпов). В резултат на научноизследователската му дейност в обучението по философия намират място разработки, посветени на философските категории и методологичните функции на философията<sup>4</sup>. Съавтор е на колективна монография<sup>5</sup>.

Като разглежда съотношението между сетивното и логическото познание, Ст. Василев защитава не особено убедително становището, че сетивните данни “не могат да бъдат нито истинни, нито неистинни”<sup>6</sup>. До този извод той стига, след като приема, че “сетивните данни нямат идеална природа, а са материални явления”. Но след въздействието на “категориалния апарат” те се превръщат в информация за единичното. Този подход е разсъдъчен и не е евристичен. От гледище на обучението по философия Василев разглежда категориите като необходимо условие за човешкото познание. Те се проявяват като логически средства за мислене<sup>7</sup>. В подчертано дискусиио-

нен “контекст” Василев смята, че категориите си формират в епохата на антропогенезата, когато човек практически се отделя от природата. Те са „стъпъла“ на това отделяне<sup>8</sup>. Той възприема екзистенциалното положение, че “действайки, човек придобива облика на това, към което се стреми”, а “логиката” на предметите определя логиката на мисленето. Но логиката на мислене може да създава и предмети. Тъй като за Василев сетивните данни не са познание в истинския смисъл на думата, за да станат познание, трябва да бъдат подложени на определен синтез. Новото знание зависи от възможността сетивно даденото да се преработи и обогати с помощта на логическите форми на мислене. В този смисъл сетивното и логическото се разглеждат като две страни на **познавателния** процес. Василев приема становището, че “сетивното и логическото не са степени на познавателния процес (степената предполага последователност във времето), а негови страни и моменти”<sup>10</sup>. Като обосновава връзката между сетивното и абстрактно-логичното познание, той смята, че човекът възприема света винаги сетивно-логически и никога само сетивно.

Във връзка с обучението по философия по-късно е предложена класификация на философските категории, като за методологическа основа е използван диахронният подход. Подобна класификация има предимство пред дотогава известните, защото е спазена инвариантността между синхронната и диахронната организация на философските категории с оглед на историческото време. Не е пренебрегнат принципът за синтактичката, прагматическата и сигнификативната смислова съвместимост на философските категории.<sup>10</sup> Класификацията позволява да се осъществи **компютърно моделиране** (проблем с научен статус в предисторията на факултета) на взаимоотношението между философските категории при отчитане на тяхната полисемантична многомерна структура.

Това дава основание диалектиката да се разглежда като йерархически (синхронно и диахронно) организирана метафизична система, при която в определен смисъл са валидни принципът на симетрията и антисиметрията. Ориентирането на тази смислово-понятийна йерархия зависи от отговора на основния философски въпрос – Истината. Поради това за изходно начало може да се използва категорията „материя“ или категорията „съзнание“. Разбира се, с тази

класификация е положено само едно скромно начало, което в известна степен претърпя развитие. Сама по себе си материята **няма битие** в себе си, подобно на сянката, която прави светлината.

Н. Николов изследва съотношението между „познавателния образ, знака и значението“. Разкривайки същността и типологията на знака, той обръща специално внимание на семиотиката. От това гледище Николов в един традиционен контекст определя знака като “нещо” (вещ, свойство или отношение), което замества друго нещо и указва на (отпраща към) него”<sup>11</sup>. Той стига до извода, че с “обособяването на семиотиката на преден план излиза функционалният подход към изясняване същността на знака”<sup>12</sup>. При това в дадения случай се отхвърля схващането за билатералния характер на знака, като се защитава становището, че “значението не е и не може да се разглежда нито като страна, нито като свойство на знака”<sup>13</sup>. Знакът се свързва със значението смислово чрез своите интерпретатори. Подобно “свойство” на знака Николов отнася към функционалните, които обаче са семиотически. Всичко това се отнася до предисторията на семиологията като научна дисциплина, която сега е включена в учебния план на факултета.

В контекста на едно философско-методологично осмисляне на проблема за знака от друг преподавател е предложен “модел” за съотношението между синхронната и диахронната му структура. Той е представен като 4-мерен семантичен симплекс, който включва пет вида проявяващи се едно чрез друго смислови взаимоотношения: синтактични, прагматични, семантични, отразителни и информационни.<sup>14</sup> Това позволява и самите философски категории да се разглеждат като семиотични понятийни образувания. В контекста на философско-методологичните въпроси на семиотиката се разглеждат и теоретико-методологичните проблеми на Науката за науката. Тук се застъпва становището, че науката не се задоволява само със създаването на хипотези, теории и откриването на закони. Тя се интересува и от тяхната възможност за отразяване на истината, непосредствено свързана с прогреса на познанието<sup>15</sup> и духовните ценности. Теоретичната семиотика принадлежи към корпуса философски науки и е наречена **семиология**. Последната както видяхме е **включена в** корпуса на учебните дисциплини, преподавани във факултета

Върху основата на философските категории: качество, количество, мяра и принципите на диалектиката е направен опит да се разкрие процесуалната структура на Науката и да се изведат някои общи онтологични закономерности, отнасящи се до нейната синхронна и диахронна организация и да се предложи като хипотеза математичен модел<sup>16</sup> на основните предметни взаимоотношения. Първооснова на този модел е онтологията.

В онтологичен смисъл подобни акселерационни закономерности съответствуват на тези, които описват процесуалната структура на развитието на жизнените процеси в историята на Земята като космическа система. Това се обосновава и с формални средства. Съществена е нова конкретизация при решаването на информационния проблем за йерархията на развитието като принцип на живота, който обхваща и мисленето. Освен това предложените закономерности позволяват (колкото и неочаквано да изглежда) да се прехвърли мост между диалектиката като теория на развитието и тази важна част от естетиката, която се отнася до „законите на красотата“ и хармонията. Всички тези резултати се опират на методологичната функция на семиологията, предшествана от Теория на отражението. В тази област, са една важна част от публикациите на философите, които работят или са работили по време на петдесетгодишната история на Университета. Разработването на **методологичните направления** на философията на ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” се обвързва с нейната евристична функция, която с времето придобива все по-голяма актуалност с оглед сътрудничество с другите факултети. Заслужава внимание опитът да бъдат обединени в една система чрез издателската дейност основните направления, характеризиращи проблемният обхват на философията като познание от принципи, които играят роля на основополагащи идеи. Показателни в това отношение са колективните монографии в поредицата „Диоген“.

Направен е опит за моделиране и на възможните философски изследователски направления като проблеми на онтологията. Отделени са три йерархични равнища в зависимост от отношението на мисленето към предметния свят (битието); към самото себе си (съзнанието) и към категориалният обхват (философския език), чрез който се изразяват тези отношения. На първото йерархично равнище

са възможни 9 направления, а на второто, като проблемите стават – 512. Първото равнище изпълнява онтологични, методологични и евристични функции по отношение на второто. Тези функции изразяват живия смисъл на философския разум, чието дело е философията.

От гледище на усъвършенствването на познавателната дейност са разработвани и следните теми: “Евристична функция на философията”, “Философията като евристика на хуманитарните науки”, “Значението на евристичната функция за подобряване качеството на научноизследователската дейност”, “Диахронни форми на взаимодействие между теоретичното мислене и философията” и др. За усилването на методологичната и евристичната функция на философията спрямо хуманитарните науки в Университета съществено значение имат проблемите на философската рефлексия при анализа на митологичния и литературния текст. Специално внимание се обръща на философския категориален език като език на самосъзнанието<sup>17</sup>, изразяващ възможността за „мислене на мисленето“. В методологичен план са анализирани нравствените основания на литературния текст като един от основните елементи на прагматичния аспект (при анализа). Обоснована е идеята, че нравствените основания на философа изискват съответно мотивационно равнище при анализа на философския текст. От нравствените основания на текста зависят и семантичните норми на анализа. По такъв начин самият анализ (на текста), който трябва да бъде необходимо нравствен (а не манипулативен), следва да отчитат и нормите за неговата оценка.<sup>18</sup> Оценката влияе върху ценностната мотивация. Всъщност на преден план излиза проблемът за философските ценности чийто пазител е факултетът.

В обхвата на философската методология е застъпен и проблемът за холографския принцип известен още от Античността: „Всяко във всяко и чрез всяко“. В семиотичната му интерпретация е използван като методологична основа за разкриване на композиционните похвати на някои типове художествено и естетическо творчество.<sup>19</sup>

Проведените национални научни конференции на тема – Методология, моделиране, компютри, обхващат актуалните аспекти на

взаимоотношението: „методология, съзнание и познание“. Те очертават пряка и опосредствувана зависимост между компютърното моделиране и съзнанието. На този етап приоритет има опосредстваното отношение – “съзнание, познание, творчество”. Това касае и проблемът за ноосферата, като предмет на ноологията, една „нова“ философска наука, чието начало е положено още в Античността.

Важно място във философските разработки в историята на ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” заема изследването на диахронните аспекти на проблема за развитието в творчеството на В. И. Вернадски (украинец). Резултатите от това изследване са публикувани в междувузовския сборник “Екологизация сознания во взаимодействия общества и природы” (Иваново, 1984). Като съвременна конкретизация на античния принцип “микрокосмос – макрокосмос” е формулирана хипотеза, според която “Земята като историческа формираща се система има своя организация съотнесена с Космоса”<sup>20</sup>. Обосновава се и идеята за взаимоотношението между информационното “уплътняване” на времето, ускоряването на развитието, увеличаването на информационната наситеност и способността на обществото да преработва информацията. Върху основата на вече проверени и емпирично потвърдени резултати е обосновано йерархическото съответствие между космическите (галактични и слънчеви) цикли и “уплътняването” на интервалите на геоложкото време и времето на единния процес на развитие на формите на живот в гео-геологичното време. За описване на тази йерархия е предложена формула, свързана с някои съвременни космологични модели на света. Това се обяснява с факта, че и Земята е космическа система с биологичен и разумен живот.

Съществен момент в **разработването** на методологията на диахронния подход е опитът да се постигне синтез между екологичния проблем и проблема за свободата в единния процес на развитие на природата, обществото и мисленето. Това има за цел освобождаването на човека от природната необходимост. Но същевременно се увеличава и необходимостта от оптимизиране на екологичното взаимодействие между обществото и природата.<sup>21</sup> Разкрива се социално-екологичният смислов аспект на категориите **необходимост** и **свобода**. Показателно е, че в старобългарския език понятията „свобода“ и „софия“ имат общ корен. Това показва, че българският език по



своята природа е философски и за него може да се каже, че е „дом на битието“. Това се потвърждава и от народната поговорка: „Ум има, разум няма“. Българският език разграничава понятията „ум“ и „разум“, за разлика от много други езици. Философският разум, съзерцавайки своите висши цели, изразява взаимоотношението между човешката дейност, начина на живот, обективните закони на обществото и природата, взети в тяхното семиотично единство. Това касае живият смисъл на метафизичното мислене.

Разработването на **методологията на диахронния подход** се конкретизира в обосноваването на мястото му в историко-философските изследвания. В това отношение диахронният подход позволява да се установи и взаимоотношението между структурата на жизнената среда и начина на живот. Тук **диахронният подход** се проявява като времеви аспект на диалектиката “закономерност – съзнателност” в развитието на обществото и неговата история. Върху методологичната основа на принципа за развитието и учението за формите на движение на материята е изграден модел на синхронната и диахронната структура на взаимодействие на науките при решаването на съвременните социално-екологични проблеми. Предложена е нова евристична класификация на отделните науки според тяхната предметност.

Чрез диахронния подход е направен опит за онтологично осмисляне на принципите за симетрия и антисиметрията като ново (досега пренебрегвано) конкретизиране на методологията, като наука за методите в частните науки. Това открива възможност не само за ново интерпретиране на категориите пространство, време, но и за обогатяване на категориите противоречие, противоположност и развитие с ново информационно-структурно съдържание. Чрез последователно прилагане на **методологията на диахронния подход** са анализирани изходните предпоставки за информационно диахронно интерпретиране на еволюцията в контекста на единния процес на развитието на живота в историята на Земята. Подобна идея се оказва необходима основа за формулирането на евристична хипотеза (съвместно с Цв. Кардашев) за еволюцията, според която еволюционното учение на Ч. Дарвин и Л. С. Берг са в отношение на теза и антитеза (научен доклад в Пилзен). По-нататъшното усъвършенстване

ване на еволюционното учение предполага синтеза, т.е. „снемане” на техните противоположности в ново качество при отчитане на фактора **време** и самата йерархия на структурните равнища в организацията на Биосферата и ноосферата. Тази евристична постановка предизвиква дискусия на страниците на сп. „Философска мисъл” (В. Цонев) под наслов: „Триада на критиката”.

В цялата история на факултета систематично се разработват философските въпроси на теоретичното мислене, геологията, палеонтологията, геотектониката, кристалографията и други, като нови направления във философията на природата. Някои от получените резултати са приложени в отделни разработки и отпечатани у нас и в чужбина. Поставени са нови проблеми досежно методологичната роля на семиологията в науките за Земята и Космоса. В духа на актуалността на разработваните направления следва да се обърне внимание на проблема за методологичната роля на метафизиката в науките за Земята. Още в самото начало резултатите са получили положителна оценка от такива учени като акад. Б. Кедров, акад. А. Д. Урсул, И. Ф. Зубков, Е. А. Куражковска и др. Направени са опити за съчетаване на професионалния философско-методологичен и метричен анализ с някои приложни аспекти.<sup>22</sup> Осъществени са методологични разработки, които позволяват да бъде предложен качествено нов принцип за създаването на точна геохронология като необходима предпоставка за изграждането на теоретична геология върху основата на семиотичната памет. Нейният обект се оказва ейдетическа (образна) летопис, създаваща в себе си историческа памет за космогенезата и антропогенезата.

Известни, макар и скромни успехи са постигнати в използването на диахронния подход при онтологичното моделиране на развитието на материята и нейните битийни форми в историята на Земята. Това позволи по нов начин да се разкрие връзката между синхронната и диахронната организация на живота в историята на Земята и развитието на процеса отражение. Разкрити са някои онтологични аспекти на проблема за ролята на отражението, взаимодействието и информацията в **развитието**, обхващащо историята на Земята от преди 5 млрд. години насам. Отчетено е обстоятелството, че информационното развитие в най-пълен вид засега ни е познато единствено

в условията на Земята. В това отношение могат да се посочат следните проблеми: „Отражението на равнището на геологичната форма на движение на материята”, „Ролята на отражението в реализацията на единството между динамическата и историческата организация на материята в историята на Земята”, „Проблемът за йерархията на времето в общата теория на Земята”. Геологичното време има информационна структура с памет за космогенезата. Този проблем е включен в учебника: „Увод във философията на природата“.

Проблемите на човека в последно време са обект на усилено изучаване от българската философска мисъл като цяло и в частност – във факултета. Въпросът за съотношението между строителството на социализма и човека като философско-методологичен проблем е застъпен и в изследванията на Хр. Христов, Д. Василев, Ц. Христов (психолог) и др.

Хр. Христов разглежда съотношението философската антропология като методологически проблем. Специално внимание се обръща на “възможността за последователно цялостно и непротиворечиво теоретично обхващане на човешкото битие”<sup>23</sup>. Според геологичната летопис човекът следва да се схваща в един негеоцентричен контекст. “Оголената човешка същност“ не решава проблемът за доброто и злото.

В резултат от по-нататъшното развитие на учението за формите на движение на материята е предложена **генетична класификация**, в която намират място и предметите на фундаменталните и междинните науки. Тя се основава на диахронния подход и диалектичния принцип на развитието.<sup>24</sup> Позволява да се разкрие структурата на взаимодействие както между методите на фундаменталните науки, така и между методите на междинните науки. Върху тази основа се разкрива и ролята на философската методология в усъвършенстването на частнонаучната изследователска дейност. Разкриват се някои нови аспекти от структурата на взаимодействие между обективното и субективното, материалното и идеалното в динамиката и развитието на обществото като социална форма на движение, която преминава в ноосфера. Този проблем е застъпен в публикации на научни конференции у нас и в чужбина. Създадена е една евристична класификация на науките според космическия ге-

незис на техните предмети. Това обогати онтологичната проблематика – разработвана във факултета.

Философската дейност е свързана и с осмислянето на взаимодействието между човека, обществото и природата в съвременната епоха. Това се отнася и до концепцията на В. И. Вернадски за ноосферата, разбрана като еволюционно неизбежно осъществяване на творческата и преобразуваща способност на човешкия разум. Дългогодишното изучаване на ноосферата позволи новото създаване на гореспоменатата философска наука – ноология.

За тази цел е осъществено цялостно системно-философско обосноваване на концепцията за ноосферата, като подстъп към ноологията. Акцентира се на методологичното ѝ значение за решаването на съвременните социални проблеми.<sup>25</sup> Върху основата на философските концепти за екологичното взаимодействие между обществото и природата са разкрити нови онтологични аспекти на системата: „Човек, Земя, Космос“. Анализирани са философско-историческите предпоставки за възникването на самото понятие **ноосфера**, което досега не е осъществено в българската философска литература, посветена на учението за ноосферата. Разработена е система от евристични критерии, на които трябва да отговаря бъдещата теория за ноосферата. В контекста на ноосферния проблем се обосновава методологичното значение за философските категории. Разкриват се новите им съдържателни аспекти във връзка с необходимостта от екологизиране на науката и производството (необходимост – случайност, свобода, субект, обект и др.). В този смисъл се анализират диалектичните взаимоотношения на онтологичните и гносеологичните аспекти на ноологичната проблематика, непосредствено свързани с обосноваването на философския статус на ноологията като теория и методология.<sup>26</sup>

От гледище на съвременната глобална ноосфера се поддържа становището, че същността на космизацията “се състои в преодоляването на гносеологическия геоцентризъм и последователно формиране на негеоцентрическа наука, която обаче има за отправен обект Земята”<sup>27</sup>. Приоритет във философските изследвания във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” има разглеждането на космизацията като глобален проблем. Това е свързано с преодоляването на геоцентризма

както в теоретичната, така и практическата дейност. В този контекст е направен опит (Е. Данков, Е. А. Куражковска) от позицията на съвременните постижения (при изнасянето на човешката дейност в извънземни условия) да се обоснове системата Човек – Земя – Космос.

От години наред се защитава становището за мястото и значението на космизацията и екологизацията (като глобални проблеми) на човечеството и тяхното влияние върху социалния прогрес у нас.<sup>28</sup> Преодоляват се ограниченията на геоцентричното мислене, особено в онтологията, като „ядро“ на метафизиката.

Хр. Христов посвещава своите изследвания на изучаването на човека и връзката му с изкуството. Той анализира и спецификата на художествено-творческото отражение. Проследявайки разликите между наука и изкуство като духовна дейност, Христов защитава идеята, че “човекът присъства като основен неделим елемент, като единица “квант” именно в изкуството”<sup>29</sup>. Издига се становището, че интеграционните процеси в съвременната научна дейност пораждаат необходимостта от хуманизиране на естествените науки и натурализиране на хуманните науки.<sup>30</sup> Истинското изкуство включва и умосъзерцанието като метафизичен принцип.

Творческите интереси на Д. Василев (психолог) бяха насочени предимно в областта на методологичните проблеми на психологията и философското ѝ обосноваване. В този смисъл е и схващането му за взаимоотношението между психологията, философията и етиката. Още се помни твърдението на Василев, че науката е рожба на класовите общества. С тях той свързва и съвременната екологична криза. Според него тогавашната НТР води до коренни изменения както в науката, така и в ценностната система, която тя обуславя. Василев смята, че науките за човека досега не са изпълнили своите задачи и не са отговорили задоволително на въпросите, вълнуващи вече съвременния човек. Това според него е “недостойно за нашия космически и ядрен век и за съжаление не може да се оспори от каквато и да е гледна точка”<sup>31</sup>. Идеите му са предизвикали основателни дискусии и критики (Л. Леви, Р. Стъпов, Н. Василев и др.). Въпреки апела за космизация мисленето му бе геоцентрично.

По това време в областта на атеизма и аксиологията работи Н. А. Николов, който набляга на атеистическата вяра. Разработвайки

атеистичните проблеми той разглежда въпроса за съотношението между атеистичната вяра и убеждението и тяхното влияние върху **социалната активност**. В монографията си “Оценката” анализира функционирането на тази категория (като система), както и връзката ѝ с мотивационната сфера на субекта с оглед на социалната потребност. Според него ценността е “функционално свойство”, което се поражда в практическото духовно взаимоотношение между материалните и идеалните неща и оценяващия ги субект. Това свойство изразява способността на споменатите материални и идеални неща да задоволяват многообразните потребности и интереси.<sup>32</sup> Ценността „не са самите метали“ със своите „субстанционални физически и химически свойства, а тяхната способност да задоволяват определени човешки потребности и интереси“.<sup>33</sup> Николов поддържа становището за съществуването на “аналогия между системата и структурата на общественото съзнание, от една страна, и разнопосочната и реализираща се на различни равнища система на видовете оценки”<sup>34</sup>. Оценката “следва да бъде разгледана като подсистема на базисната система на човешката психика”. А по отношение на нея ценността е нещо, което може да удовлетвори и удовлетворява определени потребности и интереси.<sup>35</sup> Отговаряйки на въпроса дали ценността е обект на оценката, Николов противоречиво изтъква, че “няма основание ценността да бъде разгледана като обект даже само на апробативните оценки, независимо от това, че те наистина са свързани по някакъв начин помежду си”<sup>36</sup>. Някои от тези схващания са предизвикали дискусия (А. Владимиров).

Във ВТУ по това време се изследват и **ценностните** аспекти на взаимоотношението „човек – жизнена среда“ в системата на ноосферата – откъсната от ноологията. Обосновава се идеята за създаването на ценности, които да съответствуват на целокупния жизнен оптимум на човека (обществото) и ноосферата.<sup>37</sup> Ценностният подход при ноологичното изучаване на ноосферата е едно от средствата за разкриване противоречивото взаимодействие между човека и природата<sup>38</sup>, където тя е извънположен субект. В ноосферата, като сфера на разумната дейност, творчеството на ценности е не само критерий за свобода на човека (обществото), но и за това, доколко човек изнася навън своята нравствена същност при създаване на ценности.<sup>39</sup> Твор-

чеството на ценности е необходим процес за прогресивното развитие на личността и ноосферата. В този контекст се изследва проблемът за съотношението между нравствеността и жизнената среда на човека. В колегиума по философия е разработена и учебна програма по Етика за факултета по изобразителни изкуства.<sup>40</sup> В това отношение ноологията вече заема полагащото ѝ се място в корпуса философски науки (Р. Данкова). Това е своеобразно възраждане на античната ноология.

Скромни опити и при това в дискуссионен план се правят при разработването на проблема за предпоставъчното съмнение. Л. Андреев цял живот търси в самодостоверността на факта “съмнение” опорна точка за истината. Тази вяра в познавателните възможности на съмнението, без да прибавя нова истина, се оказва съмнителна – съмнението не е логическо доказателство и немотивираността му в рационалното познание се опира пак на самото съмнение, ето защо да вярваш сляпо в съмнението означава да се утвърждава съмнителното съмнение.<sup>41</sup> Съмнението иска да вземе надмощие над истината, но не може, когато е налице само една „гола вяра“ в самото съмнение. В своето съществуване последното винаги се нуждае от наивен оптимизъм, дори когато то се използва за никому ненужно самодоказване. Скептицизмът като “методологична” основа на познавателната дейност не може да бъде съмнителен. Скептикът иска във всичко да се съмняваш, но не и в съмнението. Всичко това изисква вяра в съмнението. На тази сляпа вяра да посветиш живота си, това е „героизъм“ – цял живот да вярваш в съмнителното съмнение и да убеждаваш другите, че то е несъмнено.

В дискуссионен план е показано, че когато истината не представлява нищо за съмнението, а то е “всичко”, тогава е налице нихилизъм или нихилистична критика на самодоказващия се. Истината като субект тук няма право да се съмнява в съмнението, както то има право да се съмнява в истината. Вярата в съмнението хитроумно иска да наложи скептикът, иначе манипулацията е неуспешна. Като пренебрегва всяка истина, той е равнодушен към нейното търсене и държи на съмнението винаги да замества истината. В такъв скептик съжителствуват заедно гордостта, невежеството и робуването на фикс-идеи (идеи-фикс). Няма съмнение, че той отхвърля възмож-

ността дори за своето духовно усъвършенстване, което се замества с една истерична манипулация. Скептикът най-често е склонен да пренася своето незнание или невежество върху другите, за да ги манипулира. Той се самоизолира от общия философски прогрес и от духовните ценности на истината, и то в момент, когато претендира, че е носител на върховната “истина” – съмнението. От една страна, **съмнението** се натрапва манипулативно като „надежно“ средство за постигане на истината, но от друга – не по-малка е неговата роля за загубването ѝ.<sup>42</sup> По такъв начин, от една страна, то се представя фалшиво като истина. Съмнението е сянка на истината. От сянката никога не излиза светлина. Когато се претендира, че главната цел на **съмнението** е изграждане на самостоятелно творческо мислене, става ясно, че не е достатъчно само по себе си то да формира знания и да развива науката. Такава „вяра“ в съмнението се оказва твърде съмнителна, като всяка манипулация. Поради отъждествяване на **истината** със съмнението пред скептика се открива възможност да прокарва манипулационно илюзията, че колкото по-безпределно е съмнението, толкова по-сигурна и “велика” накрая ще бъде истината. Съмнението никога не дава истината и затова дори вярата в съмнението го прави съмнително.

В изследователската дейност е застъпена **историко-философската проблематика** с акцент на българската философска култура. Може да се каже, че преобладават разработки, отнасящи се до българската история на философията. Значимостта на подобни публикации е очевидна, като се има предвид българистичната ориентация в научноизследователската и педагогическата работа в предисторията и историята на факултета. На първо място могат да се поставят изследванията, посветени на неоплатоническата философско-книжовна школа, основана на грузинския философ Йоан Петрички (ученик на Йоан Итали) през 1083 г. на територията на днешна Югозападна България. Това е времето на Втори Рим. Откривател е Евлоги Данков. Анализирани са както специфичното въздействие на българската култура върху школата, така и влиянието на неоплатоническите идеи в духовния живот и българското средновековно философско мислене като цяло и в частност – Петричката философска школа, основана от Йоан Петрички, работил в България от 1083 до 1106 г..



Основното произведение на грузинския философ (приел българска фамилия – Петрички) – “Разглеждане на Платоновата философия и Прокъл Диадок”, написано в Петричкия (днешния Бачковски) манастир.<sup>43</sup> Влиянието на неоплатонизма по тази линия върху българската култура от времето на Втори Рим и грузинския предренесанс е обосновано в редица научни и научно-популярни публикации. Петричката философска школа е основана във времето, когато България е федерат на Византия. Това обяснява факта, че дори по времето на „Златния век“ България не сече монети.

Към научните приноси в областта на историята на българската философска мисъл следва да се отнесат разработките върху възрожденското философско мислене в Търново. “В. Берон и философското обосноваване на логиката”, “Нравствените основания в “Логика” на В. Берон и др. са включени в книга под редакцията на проф. М. Бъчваров и ст.н.с. Б. Дянков.<sup>44</sup> Тя е издадена от Българската академия на науките и включва материалите от научна конференция, проведена във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“.

При анализа на нравствените аспекти в “Логика” на д-р В. Х. Стоянов-Берон доброто (благо) е представено като ценностна основа на знанието и самопознанието чрез “нравствените начала”<sup>45</sup>. Направен е опит да се оцени “Логиката” на В. Берон и като приложна етика. Спирайки се на нравствените основания на разума, ума, познанието, самопознанието и т.н., изтъкнати от В. Берон, Р. Данкова същевременно обръща внимание на възможността за обосноваването на **истинен критерий** (на мисленето) и неговото непосредствено отношение към доброто. Интересна е и реконструкцията на схващането на В. Берон за разликата между “нус” и “логос”. Експлицирано е влиянието на ценностните аспекти в дейността на разума и неговите нравствени основания в процеса на философското познание. Обосновано е взаимоотношението „нравственост – истина“ в логиката на познавателния процес: доброто е необходимо истинно, а истината – необходимо нравствена. Метафизичното единство на нравственост и истина обуславя ценностната основа на логическото познание, което касае и философската логика. Тук логиката е Логосна, защото мисленето е ейдетическо.

Перспективни де оказаха изследванията досежно възникването на философията, свързано с предфилософското мислене и прехода

от митологията към философията в самите палеобалкански традиции. В продължение на години се осъществява методологична програма за разкриване влиянието на праисторическото **орфическо мислене** в тракийската култура върху възникването на философията. Тук е съсредоточена и част от кръжочната философска дейност. Главните интереси са насочени към реконструирането на прехода от митологията към философията по линията на тракийския орфизъм, който е бил разпространен по днешните български земи като Учение за Небесната светлина. Специално внимание се обръща на култа към Залмоксис (разпространен в Североизточна България), когото проф. Ал. Фол нарича “гетския Орфей”. В тази връзка през 1984 и 1987 г. бяха организирани няколко студентски експедиции за изследване на този култ. Още античните автори изтъкват връзката между това учение и питагорейската философия, която също е учение за небесната светлина. Заслужава да се отбележи реконструирането на орфико-питагорейския модел на света, който се открива и върху крепостните стени на Плиска. Интересно е разкриването на връзката на този модел с редица основни закони и принципи на съвременната наука най-убедително е учението за хармонията. Върху тази основа са реконструирани някои аспекти на евристичните (творческите) възможности на предфилософското мислене, разпространено на територията на Трите Мизии. Изследването на тракийския орфизъм в най-голяма степен е дело на неоплатонизма. Неоплатонците първи започват да изучават орфизма и ние сме техни продължители.

Реконструирането на различни модели (картини) на света в историко-философски план се очертава като относително самостоятелно направление, което съответствува на хуманитарната ориентация на университета. Експлициран е Платоновият модел на света.<sup>46</sup> Акцентува се на проблемите за съотношението между истина и нравственост, истина и заблуда, истина и смисъл на човешкия живот в контекста на **Платоновия модел на света**, който е концентриран израз на цялата му философия. Разкрита е диалектиката истина – живот, истина – смърт – живот – истина, имплицитно присъстваща в Платоновия модел на света, който е в орфическата традиция. Направен е опит и за реконструиране на богомолския модел на света в контекста на средновековната българска духовна култура – характер-

на за Втори Рим. За елинистичната традиция при българите е показателна ритуалната употреба на Хароновия обол до края на Възраждането.

Откритият е ръкописен сборник от първата половина на XIX в. с явен произход от Централна Северна България. Той съдържа откъси от исихастки съчинения на Ефрем Сирин, Калист и др.<sup>47</sup> Това свидетелства за една устойчива традиция във **философската култура** на българите, запазена и по времето на османското номадско робство. Именно тя води началото си от Евтимиевата философско-книжовна школа, чрез която исихазмът се превръща в официална идеология на Второто българско царство (Трети Рим). Въздействието на исихазма през Възраждането отслабва значително, но паралелно с това се засилва интересът към нравствените въпроси и тяхното отношение към проблема за вярата и истината. Специално внимание на нравствените проблеми в българската ранновъзрожденска литература обръща Ив. Радев. Той показва убедително влиянието на исихазма и последвалата го книжовна традиция от XV – XVIII в. Дамаскинарските сборници разглеждат въпроса за привързаността към вярата, за ролята и произхода на книжнината и просветата.<sup>48</sup> Откритият от нас ръкописен богословски сборник споменат по-горе се оказва съставен от Матей Миткалото, известен с официалното си име – архимандрит Матей Светопрображенски.

На юбилейната сесия по случай 20-годишнината от основаването на ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”<sup>49</sup> от секция “Идеологически науки” на университета бяха изнесени 10 доклада с философско-методологическо и психологическо съдържание, които са своеобразна равностметка на постигнатото и заявка за бъдещето. Сред постиженията в областта на философията особено се откритоиха философско-методологическите и евристичните проблеми на хуманитарните науки. По различни поводи многократно и успешно е обосновано мястото и значението на **философията** в развитието на хуманитарните науки във ВТУ “Кирил и Методий”. Още тогава се подчерта, че философската дейност се включва все по-убедително в разработването на методологията на **хуманитарните и природните науки**, изучавани в университета. На преден план се разработват проблемите на взаимоотношението между светогледа, философията, хуманитарните науки,

синхронната и диахронната структура на тяхното идейно взаимодействие. Утвърди се становището, че философията е необходима методологична основа на теоретичните построения в частните науки. Но, от друга страна, тяхното собствено развитие допринася за формирането на нови идейни евристики в областта на философията. Стигна се до необходимостта от изработването на обща стратегия за обвързване на философията с теоретичното мислене на хуманитарните и природните науки, които се изучават в университета. Накрая ще посочим, че особено голяма заслуга за подпомагане и усъвършенстване на философската дейност във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” са имали учени като А. Поликаров, Ив. Калайков, М. Бъчваров, Б. Дянков, В. Стефанов, Н. Йорданов, Б. Чендов, Рупен Крикорян и др.

## БЕЛЕЖКИ

<sup>1</sup> Вж. Великотърновският университет “Кирил и Методий” в развитието на хуманитарните науки, 1963–1983. С., 1985, с. 92–95; Философията във ВТУ “Кирил и Методий”. – Философска мисъл, № 3, 1984, с. 124–125; **Хр. Христов**. Философски живот във В. Търново. – Философска мисъл, № 4, 1982, с. 124; Философското дружество във В. Търново, Философска мисъл, кн. 5, 1984, 114–123.

<sup>2</sup> Четвъртвековната философска дейност във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий” е представена от Евлогия Данков в сп. Философска мисъл, 1988, № 5, с. 80–89.

<sup>3</sup> **Велчев, П.** Диалектика и научно познание. С., 1978, с. 107; Откривателската и предвиждащата функция на материалистическата диалектика (Ред. На Г. А. Кузнецов, Е. Данков). С., 1979; Эвристическая и прогностическая функция материалистической диалектики. Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1980, № 6, с. 24–30.

<sup>4</sup> **Василев, Ст.** Съдържание и форма. С., 1971.

<sup>5</sup> **Василев, Ст.** Наука, техника, комунизъм. Колективна монография. Варна, 1975.

<sup>6</sup> **Василев, Ст.** Сетивното и логическото познание. С., 1975, с. 112.

<sup>7</sup> Пак там, с. 113.

<sup>8</sup> Пак там.

<sup>9</sup> Пак там, с. 121.

<sup>10</sup> Интелектуализационна ефективност на диалектиката в условията на НТР и изграждането на РСО. – В: Четири по-бедни десетилетия. В. Търново, 1984, с. 71–83.

<sup>11</sup> **Николов, Н.** Познавателен образ, знак и значение. – В: Проблеми на марксистко-ленинската гносеология (рец. Е. А. Куражковская, Е. Данков). С., 1975, с. 148; Проблемы марксистко-ленинской гносеологии. Новые книги за рубежом по общественным наукам. М., 1976, № 2, с. 35–40.

<sup>12</sup> Пак там, с. 149.

<sup>13</sup> Пак там, с. 157.

<sup>14</sup> **Попов, К., Е. Данков.** Стилистика и семиотика. Год. на ВПИ – Шумен. Т. V. А., 1981, 49–76. Студията е цитирана в чужбина.

<sup>15</sup> Данков, Е., Д. Трифонов. Теоретико-методологически проблеми на науката за науката. Год. на ВПИ – Шумен. Т. VII, Б., 1983, с. 161–177. По това време Д. Трифонов беше зам. Ректор на ВПИ-Шумен.

<sup>16</sup> Методологическата роля на теорията на отражението в познавателния процес. Год. на катедрите по философия при висшите учебни заведения. Год. XXX, С., 1982, кн. 11, с. 67–100. Семиологията е всъщност съвременната теория на отражението, която разработваше Т. Павлов.

<sup>17</sup> Вж. Философската рефлексия при анализа на литературния текст: Sprach und Literaturwissenschaftliche Aspekte bei der Interpretation literarischer Tente. В. I. Sofia, 1987, s. 111–118.

<sup>18</sup> Вж. Нравствени основания на литературния текст и неговия анализ: Sprach und Literaturwissenschaftliche Aspekte bei der Interpretation literarischer Tente. В. I. Sofia, 1987, s. 118–123.

<sup>19</sup> **Данков, Е., Й. Кръстева.** Холографският принцип и значението му за моделиране на художествената композиция в романа на Дж. Хелър “Параграф 22”. – В: Методология, моделиране, компютри. В. Търново, 1987, 57–60.

<sup>20</sup> Вж. Диахронные проблемы развития в творчество В. И. Вернадского. – В: Экологизация познания во взаимодействии общества и природы. Москва – Иваново, 1984, с. 109.

<sup>21</sup> В Диахронни аспекти на диалектиката “екологическа необходимост – свобода”. – В: Сб. Екологизация. Свищов, 1984, с. 209–210.

<sup>22</sup> **Данков, Е.** Отражение на уровне геологическо форми движения материи. – В: Философско-социалистические проблемы науки. М., 1977, с. 40–41.

<sup>23</sup> **Христов, Хр.** Строителство на социализма и човекът като философско-методологичен проблем. – В: Четири по-бедни десетилетия. В. Търново, 1984, с. 97–105.

<sup>24</sup> Образование и взаимодействие наук во формировании экологической культуры. – В: Международны симпозиум “Образование и охрана окружающей среды”, 19 – 22 октябрь. С., 1981, с. 68–70.

<sup>25</sup> **Данкова, Р.** Проблема взаимоуосовершенствования человека, общества и природы в системе ноосферы. – В: Экологизация сознания во взаимодействию общества и природы. Москва – Иваново, 1984, с. 88–97.

<sup>26</sup> **Данкова, Р.** Ноосфера и экология. С., 1985; Философско-методологични аспекти на проблема за ноосферата. Год. на кат. По марксизъм-ленинизъм при ВУЗ. Диалектически и исторически материализъм. Год. XVI, кн. II. С., 1985, с. 103–128.

<sup>27</sup> **Михайлов, И.** Взаимоотношението между научно-техническата революция, съзнанието и познанието..., с. 30. Всъщност тази „революция“ е експоненциална, информационна форма на развитие.

<sup>28</sup> **Кардашев, Цв., Е. Данков.** Светогледно-методологически аспекти на космизацията и екологизацията. – В: Философия и природознание. Т. 6. Методологически проблеми на природознанието. С., 1985, с. 44–64.

<sup>29</sup> **Христов, Хр.** Някои проблеми на художествено-творческото отражение и философското познание на човека. – В: Юбилеен сборник 20 години Великотърновски университет (1963–1983). Свитък “Марксизъм-ленинизъм”. В. Търново, 1983, 127–136.

<sup>30</sup> Философията като евристика на хуманитарните науки (някои проблеми и задачи на обучението по философия във ВТУ). – В: Юбилеен сборник 20 години Великотърновски университет (1963 – 1983). В. Търново, 1983, с. 89–92.

<sup>31</sup> **Василев, Д.** Към разбирането на психичната структура на човека. – В: Юбилеен сборник 20 години ВТУ “Кирил и Методий”... (1963 – 1983). Свитък “Марксизъм-ленинизъм”. В. Търново, 1983, с. 104–126.

<sup>32</sup> **Николов, Н.** Вярa, убеждение и социална активност. С., 1974, с. 100.

<sup>33</sup> **Николов, Н.** Оценката. С., 1982, с. 82.

<sup>34</sup> Пак там, с. 28, 47.

<sup>35</sup> Пак там, с. 64.

<sup>36</sup> **Николов, Н.** Проблемът за оценката. Автореферат на докторска дисертация. Варна, 1984, с. 28–29.

<sup>37</sup> Нравственост и жизнена среда (под печат). С., 1987.

<sup>38</sup> Методологическое значение идей К. Маркса для понимания сущности ноосферы. – В: Социальные, гносеологические и методологические проблемы геологических наук. Киев., Наукова думка, 1979, с. 321–338.

<sup>39</sup> Ролята на ценностите в изграждането на развито социалистическо общество. Асп. сб. кн. III. История. В. Търново, 1976.

<sup>40</sup> Учебна програма по етика (Съставител Р. Данкова, рецензент В. Проданов). В. Търново, 1984.

<sup>41</sup> Вж. **Андреев, Л.** Съмнението в логико-гносеологичен план. Год. на Кат. По марксизъм-ленинизъм. Диалектически и исторически материализъм. Год. XVI, кн. II. С., 1985, с. 75–101. Вярата в съмнението не епознание и не прибавя ново знание.

<sup>42</sup> **Данков, Е.** Някои аспекти на проблема за съмнението в научния атеизъм. Духовна култура. Разглежда се смисловото взаимоотношение между вярата в съмнението и съмнителното съмнение, което не прибавя ново знание.

<sup>43</sup> Средновековната философска школа в Петричкия (Бачковския) манастир. – Философска мисъл, 1984, кн. 3, 96–106; **А. Попова.** Средновековная философская школа в Петрицком (Бачковском) монастыре. – В: Обществени науки за рубежом. Философия и социология, № 2, 1983, с. 194–195. Новооткритите данни за неоплатоническата философска школа от времето на Втори Рим предизвикаха интерес в Грузия и Москва.

<sup>44</sup> Обучението по логика и българската възрожденска култура. – Проблеми на културата, 1984, № 1, с. 104–108. Формулиран е проблемът за влиянието на логиката върху философската култура

<sup>45</sup> Нравствени аспекти в “Логика” на д-р Васил Хаджистоянов-Берон. – В: Юбилеен сборник 20 години Великотърновски университет (1963–1983). В. Търново, 1983, 168–181. Благото като първооснова на истината и на логическата правилност.

<sup>46</sup> **Данкова, Р.** Платоновият модел на света. – В: Методология, моделиране, компютри. В. Търново, 1987, с. 52–56.

<sup>47</sup> **Дамянова, М., Е. Данков.** Един български ръкописен сборник. – В: Библиотекар, год. 34, № 3, 1987, с. 36–37. Автор на сборника е отец Матей-Светопрображенски, възрожденски ценител светоотеческата литература в традициите на исихазма. Монахът е известен със своите опити за създаване на вечен двигател. Отец Матей най-напред прави опит да изгради такъв двигател на река Янтра под неговия манастир. Това което прави Матей другите монаси наричат „Дяволско изобретение“.

<sup>48</sup> **Радев, Ив.** Нравственият патос на ранновъзрожденската ни литература. С., 1987, с. 38. Разработват се някои проблеми на етиката от това време. Съдържат се биобиблиографски данни за някои преподаватели от факултета. При формирането на предпоставки за създаване на философски факултет определена роля играе и философската дейност в СУБ.

<sup>49</sup> Юбилеен сборник. 20 години Великотърновски университет. В. Търново, 1983, с. 80–173.